

Stipan Trogrlić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Pula
Leharova 1, HR-52100 Pula
Stipan.Trogrlic@pilar.hr

Hrvatske škole na području Mjesne općine Motovun 1869. – 1918.

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper
UDK 373.:811.163.42>(497.571Motovun)"1869/1918"
Primljeno | Received: 25. V. 2016.

Izvadak

U radu se, uglavnom na temelju arhivskoga gradiva, nastoji ocrtati stanje hrvatskoga školstva na području Mjesne općine Motovun u vremenu od donošenja Državnoga zakona o narodnim školama u svibnju 1869. do završetka Prvoga svjetskog rata 1918. godine. Radi se o razdoblju u kojem pučke škole iz nadležnosti Katoličke crkve prelaze u nadležnost države. Otvaranje hrvatskih pučkih škola na Motovunštini pri kraju naznačenoga vremenskog okvira bilo je posljedica jačanja hrvatskoga nacionalnog pokreta i u tom dijelu Istre. Suočen s nasrtajima talijanskoga nacionalizma (iredentizma), koji upravo u školama vidi snažnu polugu talijanizacije, hrvatski pokret, unatoč brojnim poteškoćama i preprekama, suprotstaviti će se tim nastojanjima mrežom hrvatskih pučkih škola raznoga tipa.

Abstract

This paper draws on archival sources in an attempt to outline the state of Croatian education on the territory of the Municipality of Motovun in the period since the adoption of the State law on public schools in May 1869 until the end of World War I in 1918. It was a period in which elementary schools were removed from the jurisdiction of the Catholic Church and placed under the purview of the state. Opening of Croatian elementary schools in Motovun at the end of the mentioned time frame was the result of the strengthening of the Croatian national movement in this part of Istria. Faced with the onslaught of Italian nationalism (irredentism), which considered elementary schools as a vital component for Italianisation, the Croatian movement, despite many difficulties and hurdles, managed to deflect this threat by means of a network of Croatian public schools.

Ključne riječi: hrvatsko školstvo, Mjesna općina Motovun, pomoćne škole, Družbine škole, opće pučke škole

Key words: Croatian school system, Local Municipality of Motovun, branch schools, The Society of St. Cyril and Methodius schools, general public schools

Uvod

Na Bečkom kongresu 1815., svojevrsnom pokušaju zaustavljanja revolucionarnih, građansko-liberalnih društveno-političkih promjena te poništavanja Napoleonova teritorijalnoga prekrajanja europskih granica, Istra je ponovno došla pod austrijsku upravu. Time počinje dugo drugo razdoblje austrijske uprave, koje će potrajati sve do završetka Prvoga svjetskog rata. Godine 1860. Istarsko okružje, sa sjedištem u Pazinu, proglašeno je Markgrofovijom Istrom sa sjedištem u Poreču, koja je obuhvaćala područje nekadašnje mletačke i austrijske Istre te kvarnerske otoke Krk, Cres i Lošinj. Bila je dio Austrijskoga primorja (*Österreichische Küstenland, Litorale Austriaco*), šire upravno-teritorijalne jedinice koja je uz Istru obuhvaćala Goričko okružje (teritorij Poknežene grofovije Gorice i Gradiške) i grad Trst (središte pokrajine) s okolicom. Namjesništvo u Trstu kao organ vlade u Beču, dotično njezina Ministarstva unutarnjih poslova, predstavljalo je najvišu upravnu vlast u Austrijskom primorju.¹

Carskim patentom od 28. veljače 1861. Markgrofovija je Istra dobila Pokrajinski (Zemaljski) sabor – pokrajinsko zastupničko tijelo koje je imalo određene zakonodavne ovlasti vezane za poljoprivredu, šumarstvo, javne građevine i dobrotvorne ustanove, ako su financirane iz pokrajinskoga proračuna. Prema upravnoj reformi iz 1868. carsko-kraljevska kotarska poglavarstva bili su najviši političko-upravni organi na svome području. Organizirano je šest kotarskih poglavarstava (Kopar, Poreč, Pula, Pazin, Volosko i Mali Lošinj). Svako je poglavarstvo, kao poveznicu između Namjesništva u Trstu i nižih organa, činilo nekoliko nekadašnjih kotareva. Otok Krk izdvojen je 1905. iz Kotarskoga poglavarstva Mali Lošinj i proglašen samostalnim kotarom. Kotarska poglavarstva bila su zadužena za redarstvene, bogoštovne, prosvjetne, trgovačke, poljodjelske i građevinske poslove, ako nisu bili u nadležnosti financijske uprave ili nekoga organa zemaljske vlasti. Općine, kao najniži organi uprave u prvoj polovici 19. st., dijelile su se na

1 Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga I. (1797.-1882.)*, Pazin 1967., 53-62; Bernard Stulli, *Istarsko okružje 1825.-1860.*, Pazin – Rijeka 1984., 7-16; Neda Engelsfeld, *Povijest hrvatske države i prava. Razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, II., dopunjeno izdanje, Zagreb 2002., 215-220.

glavne općine i podopćine. Prema novom zakonu o općinama, proglašenom u travnju 1859., kotarevi su se dijelili na mjesne općine, a mjesne općine na katastarske ili porezne općine. U redovitu djelatnost općina spadalo je objavljivanje zakona, poslovi mjesnoga redarstva (ako ih ne obavljaju državni organi) te izvršavanje javnih obveza, kao što je briga o novačenju i prijevoz ratne opreme te neki poslovi vezani za pravosuđe i školstvo.²

U Mjesnoj općini Motovun, jednoj od 11 mjesnih općina kotara Poreč, nalazilo se devet katastarskih općina: Motovun, Brkač, Rakotule, Motovunski Novaki, Muntrilj, Karojba, Kaldir, Zamask i Sovišćina. Svaka katastarska općina obuhvaćala je po nekoliko naselja i zaselaka razasutih po brežuljcima ili uz plodne doline.³

I ne tako oskudna historiografska literatura o povijesti školstva na području austrijske Istre od 1869., kada pučke škole prelaze u nadležnost države, dotično Ministarstva prosvjete i bogoštovlja, više se bavi općom problematikom i djelatnošću većih i poznatijih škola, dok su one male u ruralnim sredinama samo nabrojane ili opisane tek s nekoliko rečenica.⁴ S druge strane, i radovi koji se bave lokalnom poviješću i donose dragocjene informacije o povijesti školstva mjesnih sredina, u konkretnom slučaju Karojbe i okolice, najčešće ostaju na razini deskripcije.⁵ I površan uvid u historiografsko stanje istraženosti školstva u Istri u naznačenom razdoblju upućuje na potrebu arhivskoga, kapilarnoga istraživanja. Svojevremeno ambiciozno najavljen plan o objavljivanju povijesti školstva u Istri stao je na prvom svesku.⁶

1. Školske zakonske odredbe iz 1869. i njihove posljedice

Otvaranje hrvatskih državnih pučkih škola u drugoj polovici 19. st., kako na području motovunske općine tako i cijele Istre, odnosno čitave Monarhije, treba promatrati u širem okviru onovremenih društvenih i političkih

2 Antun Brajković, „Institucije državne vlasti u Istri“, *Arhivski vjesnik*, 34/35, 1991./1992., 65-88.

3 Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga II. (1882.-1947.)* (dalje: *Hrvatski narodni preporod u Istri II*), Pazin 1973., 221.

4 Fran Barbalić, *Pučke škole u Istri. Statistički prikaz prema stanju neposredno pred početkom svjetskog rata* (dalje: *Pučke škole u Istri*), Pula 1918.; Carmelo Cottone, *Storia della scuola in Istria da Augusto a Mussolini* (dalje: *Storia della scuola in Istria*), prima edizione, Capodistria 1938.; Diana De Rosa, *Maestri, scolari e bandiere. La scuola elementare in Istria dal 1814. al 1918.* (dalje: *Maestri, scolari e bandiere*), Verona 1998.; Božo Jakovljević, *Iz prošlosti hrvatskog školstva u Istri*, Račice 2006.

5 Ante Bartolić – Just Ivetac, *Karojba: od Sopajca do Šublente*, Karojba 2011., 264-266; Vladimir Vugrinec, „Školovanje u mjesnoj zajednici Karojba“, *Karojba i okolica*, gl. ur. Just Ivetac, Karojba 1983., 211-218; Aćim Jurčić, „Sjećanje na početak rada osnovne škole u Močibobima“, isto, 219-222.

6 Ante Cukrov, *Hrvatsko školstvo u Istri. Između obrazovanja i denacionalizacije: Lega Nazionale i njezine škole u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća* (dalje: *Hrvatsko školstvo u Istri*), Pula 2001.

zbivanja. Pobjeda građansko-liberalnoga koncepta nad feudalno-konzervativnim imala je za posljedicu otvaranje javnih (državnih) škola, dok je njihov hrvatski karakter bio posljedica, s jedne strane, određenih nacionalnih sloboda koje je Austro-Ugarska Monarhija jamčila svojim narodima, a s druge strane nacionalnih gibanja među istarskim Hrvatima.

Ako je jozefinizam (vrijeme vladavine Marije Terezije i sina joj Josipa II., 1740. – 1790.) inaugurirao u Habsburškoj Monarhiji model državne Crkve, onda je borba protiv jozefinizma nakon Bečkoga kongresa, koja je rezultirala potpisivanjem konkordata sa Svetom Stolicom 1855., instalirala model crkvene države. Dva velika područja spora oko nadležnosti između države i Crkve bila su ženidba (brak) i školski sustav. Davanjem snage državnoga zakona odredbama kanonskoga prava o ženidbi i braku te podvrgavanjem školskoga sustava izravnoj kontroli Crkve, konkordat iz 1855. bio je u suprotnosti s općim ozračjem koje je nastojalo ne samo odvojiti Crkvu od države, nego i cjelokupnu društvenu stvarnost osloboditi bilo kakva crkvena utjecaja. Zato je odlučan nastup liberalnih krugova u Austriji protiv odredaba konkordata bio očekivan. Izglasavanje Ustava u prosincu 1867. za austrijski dio dvojne države, a koji je svim građanima jamčio pravnu jednakost, slobodu savjesti i vjeroispovijesti, nepovredivost privatnoga vlasništva i dr., predstavljalo je prvu značajniju pobjedu liberalnih snaga.⁷

Nakon Ustava slijedio je niz liberalnih zakona, među njima i Državni zakon o narodnim školama od 14. svibnja 1869., kojega je temeljna odredba bila ona o oslobađanju škola od nadzora Crkve i njihovom stavljanju pod nadzor države, točnije Ministarstva za nastavu i bogoštovlje. Iako je tim zakonom Crkvi ostavljena briga i upravljanje vjerskim poukom u školama, on je ipak značio prelazak od konfesionalne na državnu (civilnu) školu. Dok je Čl. 19. Ustava jamčio svim narodima u Monarhiji pravo njegovanja i čuvanja vlastite nacionalnosti, a u državnim (javnim) školama pravo poučavanja na vlastitu jeziku, Čl. 6. Zakona o narodnim školama određivao je: „O jeziku poučavanja, kao i o učenju drugoga jezika odlučuje, nakon što je saslušalo one koji uzdržavaju škole, Zemaljsko školsko vijeće unutar utvrđenih zakonskih odredaba.“⁸

U praksi je to značilo da su mjesne općine, kao uzdržavatelji pučkih škola na svojem području, predlagale Zemaljskom školskom vijeću jezik na

7 Erich Zöllner – Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, prev. Vlatka-Ana Dujčić i Sonja Ledinčić, Zagreb 1997., 258.

8 *Bollettino delle leggi dell'Impero*, 1869., n. 62.

kojem će se izvoditi nastava, a ono je najčešće uvažavalo prijedloge općina, mada nije na to bilo obvezno.⁹ Zbog raznih „izbornih geometrija“, sustavne talijanske promidžbe i raznih pritisaka neposredno pred lokalne izbore, kao i apstinencije Hrvata na izborima, događalo se da izbore u općinama s izrazitom hrvatskom većinom dobije neznatna talijansko-protalijanska manjina.¹⁰ O posljedicama takve političke vlasti za školstvo Viktor Car Emin piše:

„Državni zakon od 1869. davao mu je (istarskom Hrvatu, op. a.) pravo na obuku na materinskom jeziku, no oni, što su kako se ono veli, u rukama držali sukno i škare, nisu htjeli da mu dižu takve škole, ma da je dobar dio poreza što ga je plaćao bio namijenjen toj svrsi. I našem siromahu nije ostalo ništa drugo, nego da s muklim očajem u duši gleda svoju djecu, što su kraj ovaca čučila u crnom neznanju, dok su njihovi vršnjaci Talijančići u varošicama imali na raspolaganju ne samo dobro uređene osnovne škole, već i razne srednje i druga slična učilišta (...). Zapušteni, do kraja osiromašeni narod gledao je u školu kao nešto, što bi mu moglo djecu da privede k blagostanju (...). Zato su i sva nastojanja i naprezanja da se narodu pomogne, koncentrirana – može se reći već iz prvog zametka u borbi za školu.“¹¹

2. Pomoćne pučke škole u Mjesnoj općini Motovun 1869. – 1918.

Zakon iz 1869. omogućavao je otvaranje škola za nuždu (*Notschule*, pomoćne škole, *scuole ausiliari*). U tim su školama mjesni župnici poučavali učenike čitanju, pisanju i osnovnim računskim operacijama, za što su bili plaćeni od 50 do 100 forinti godišnje, s tim da su iz te svote bili dužni platiti prostorije, grijanje i nastavna sredstva. Zbog odnosa društva prema tim školama, ali i zbog „nastavnoga plana i programa“, one se jedva mogu smatrati školama. S druge pak strane, kolikogod su pomoćne škole odigrale pozitivnu ulogu u opismenjavanju stanovništva, ipak su bile zapreka otvaranju redovitih pučkih škola na hrvatskom jeziku. Lokalna vlast je, naime, zahtjeve za otvaranjem takvih škola najčešće odbijala uz obrazloženje da u mjestu škola već postoji.¹²

9 Čini nam se da su arbitrarne odluke Zemaljskoga školskog vijeća o nastavnom jeziku u nacionalno miješanim sredinama više imale politički karakter smirivanja situacije, a ne „nejasnoga korištenja“ spomenutoga Čl. 6. Državnoga zakona o narodnim školama. Usp. Fedora Ferluga Petronio, „La Società dei Santi Cirillo e Metodio in Istria“, *Istria religiosa*, Pubblicazioni del Centro studi storico-religiosi del Friuli-Venezia Giulia, 19, a cura di Pietro Zovatto, Trieste 1989., 159.

10 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 166-167; Stipan Trogrlić, „Hrvatsko-talijanski odnosi u Tinjanu“, *Tinjanski zbornik*, ur. Josip Šiklič, Tinjan 2005., 37.

11 Viktor Car Emin, *Moje uspomene na Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru* (dalje: *Moje uspomene na Družbu*), Zagreb 1953., 14-15.

12 Cukrov, *Hrvatsko školstvo u Istri*, 96.

2. 1. Muntrilj

U Muntrilju je od 1882. pa sve do završetka Prvoga svjetskog rata djelovala pomoćna škola, smještena u jednoj prostoriji župnoga stana. Župnici su u toj mješovitoj školi opismenjivali dječake i djevojčice. Nezadovoljni muntriljski vjernici javno su prozvali 1907. svojega župnika Marca Degrassija na stranicama *Naše sloge* zbog navodnoga nerada te javnoga isticanja, čak i u propovijedima, svoje protalijanske orijentacije. Navode kako smatraju da, ako je igdje potrebna škola, onda je to u Muntrilju i mole upravu Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru da započne s gradnjom Družbine škole u njihovu selu: „Kad bi jednom škola bila, mi bismo imali barem učitelja, koji bi učio i vodio na pravi put nas i našu djecu.“¹³

U svom je odgovoru Degrassi odbacio optužbe župljana kao neistinite. Što se tiče škole, naveo je kako „svaki vrabac znade“ da u župi postoji pučka hrvatska pomoćna škola i to „već 25 god. i da je dostatna za ovo pučanstvo“.¹⁴ Ovaj navod župnika jedina je dostupna informacija o godini početka djelovanja škole. Ne spominjući godinu osnivanja, *Naša sloga* 1898. piše da je u muntriljsku pomoćnu školu školske godine 1898./1899. upisano 26 učenika (20 dječaka i 6 djevojčica) te da škola raspolaže potrebnim učilima, knjigama i zemljovidima.¹⁵ Učitelj je bio upravitelj župe Josip Ptašinski.¹⁶ Deset godina kasnije (šk. god. 1909./1910.) u školu je upisano ukupno 44 učenika (28 dječaka i 16 djevojčica). Iz odgovora na Upitnom arku jasno je da se radilo o školi koja je pružala učenicima osnove pismenosti. Pomoćni je učitelj bio župnik Marco Degrassi, nasljednik Ptašinskoga.¹⁷

U komentaru *Naše sloge* u listopadu 1907. napominje se da dok je župnik bio „brat čeh“ Ptašinski za Hrvate je sve bilo u redu, on je djecu poučavao na hrvatskom jeziku, a da je sada stvar drugačija jer se župnik

13 „Porečki kotar: Iz Montrilja“, *Naša sloga* (dalje: *NS*), god. XL, br. 54 (Pula, 31. listopada 1907.), 3.

14 „Porečki kotar: Izpravak“, *NS*, god. XL, br. 57 (Pula, 21. studenoga 1907.), 3.

15 „Pomoćna škola u Muntrilju“, *NS*, god. XXIX, br. 41 (Trst, 10. studenoga 1898.), 3.

16 „Porečki kotar: Iz Montrilja“, *NS*, god. XL, br. 54 (Pula, 31. listopada 1907.), 3; Josip Ptašinski / Josef Ptašinský (Krasno, Moravska, 1864. – ?) najprije je bio župnik u Sv. Ivanu od Šterne, a potom u Muntrilju. Poslije (1903.) odlazi u SAD, gdje je imenovan župnikom u Clevelandu. Poznat i kao sakupljač priča o narodnom životu – običajima, gospodarstvu, nošnjama u Istri. Njegova rukopisna etnografski vrlo vrijedna ostavština o narodnom životu čuva se u HAZU u Zagrebu. Zorica Šimunović, „Význam a místo Josefa Ptašinského v jugoslávské etnologii“, *Národopisné aktuality*, X, 3, 1973., 179–188; Luka Šešo, „Ptašinski, Josip (Josef)“, *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., 653–654.

17 Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko kotarsko školsko vijeće u Poreču, kut. 3 (1910.), fasc. B/1, Upitni arak o stanju javnih pučkih škola u godini 1909., br. 34, Muntrilj, 3. siječnja 1910.

Degrassi – pokoravajući se biskupu Ivanu Flappu i njegovim talijanizatorskim nastojanjima – upregao u protuhrvatska kola.¹⁸

2. 2. Karojba

U pregledima povijesti hrvatskoga školstva u Karojbi nigdje se ne navodi postojanje pomoćne škole slične onoj u Muntrilju. Ta činjenica se ili ne navodi¹⁹ ili se donosi nekoliko općih podataka o organiziranoj pouci djece i odraslih koju je u župnoj kući organizirao i vodio župnik²⁰ ili se pogrešno kao godina utemeljenja navodi 1908., s jednim odjeljenjem, bez naznake o kakvoj se školi radi²¹.

Arhivska vrela pružaju nešto drukčiju sliku. U odgovoru na upit Kotarskoga školskog vijeća u Poreču od 5. lipnja 1905. župnik Franjo Stavelik (František Stavělik) 15. srpnja piše u ime „ravnateljstva pomoćne pučke škole“, iz čega se može zaključiti da je u šk. god. 1904./1905., ako ne i ranije, u Karojbi djelovala hrvatska pomoćna škola. Pismo pruža još nekoliko značajnih podataka. Nastava („podučavanje“) održava se samo prije podne, od 8 do 11 sati. Školu je pohađalo (1904./1905.) ukupno 33 učenika od 6 do 12 godina (17 učenika i 16 učenica) i 7 učenika (3 učenika i 4 učenice) u dobi od 12 do 14 godina. Suvremenim rječnikom rečeno, od nastavnih sredstava škola je imala tri zemljovida, jedan alfabetarij za početnike i nekoliko „risaćih uzoraka za početnike“. Planirani izlet nije realiziran zbog bolesti župnika i obveza oko pripremanje djece za sakrament krizme.²²

I u narednom razdoblju škola je zadržala obilježja pomoćne hrvatske mješovite škole. „Obuka“ je bila „poludnevna“, tjelesni odgoj je organiziran djelomično, samo za starije učenike, one od 12 do 14 godina. Vrijedan je spomena podatak o postojanju školske knjižnice za učenike. O knjižnom fondu možemo samo nagađati jer nema popisa knjiga kojima su se učenici koristili. U šk. god. 1909./1910. upisano je 38 učenika (22 dječaka i 16 djevojčica). U usporedbi sa šk. god. 1904./1905. upisano je dvoje učenika manje: dva dječaka više, ali četiri djevojčice manje. O dobi učenika nisu navedeni podaci.²³

18 „Porečki kotar: Iz Montrilja“, *NS*, god XL, br. 54 (Pula, 31. listopada 1907.), 3.

19 Barbalić, *Pučke škole u Istri*, 81; De Rosa, *Maestri, scolari e bandiere*, 156.

20 Bartolić – Ivetac, *Karojba: od Sopajca do Šublente*, 264.

21 Cottone, *Storia della scuola in Istria*, 235.

22 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 1 (1905.), fasc. L-1905, Ravnateljstvo pomoćne pučke škole (pomoćni učitelj Franjo Stavelik), br. 500, Karojba, 15. srpnja 1905.

23 Isto, kut. 3 (1910.), fasc. B/1, Upitni arak o stanju javnih pučkih škola u godini 1909., Ravnateljstvo pomoćne pučke škole Karojba, župnik i pomoćni učitelj Frano Stavelik, br. 3, Karojba, 25. siječnja 1910.

2. 3. Rakotule

O počecima privatne škole u Rakotulama, koja ima sva obilježja drugih privatnih škola, nemamo pouzdanih informacija. U inspekcijskom izvješću za šk. god. 1904./1905. među pomoćnim školama Kotarskoga poglavarstva Poreč s datumom posjeta inspektora (14. prosinca 1904.) spominje se i ona u Rakotulama.²⁴ Zapisnik s toga inspekcijskog uvida pruža neke osnovne informacije o školi. Upravitelj škole i kateheta je mjesni župnik Grgur Brkan rodnom iz Krmeda. Školu uredno, znači bez značajnijih izostanaka, pohađa 30 učenika (19 dječaka i 11 djevojčica), svi učenici su u dobi od 6 do 12 godina. Izriječno je navedeno da nema ni jednoga u dobi od 13-14 godina ili iznad te dobi. Red i čistoća kod učenika te školska disciplina ocijenjene su vrlo dobrim.²⁵ Župnik Brkan u Upitnom arku o stanju javnih pučkih škola 1909. odgovara da u njegovoj župi djeluje hrvatska pomoćna škola u koju je u šk. god. 1909./1910. upisano 32 učenika (19 dječaka i 13 djevojčica). Iako nema „formalnog usposobljenja“, župnik obavlja poslove učitelja.²⁶ Premda nema izravnih dokaza, ipak se može pretpostaviti da je škola radila sve do 1912., kada je u Močibobima otvorena pučka škola za Rakotule i Karojbu.

3. Škole Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru

Osnivanje Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru 1893. bilo je posljedica razvitka svijesti hrvatske političke i intelektualne elite o važnosti škola u očuvanju hrvatskoga identiteta. Sjedište Družbe bilo je najprije u Puli, a od 1895. u Opatiji, gdje su se održavale odborske sjednice.²⁷ Podređenost hrvatsko-slovenske većine i na školskom području bila je više nego očita. Naime, tijela koja su odlučivala o osnivanju škola odreda su bila u rukama talijanskoga građanstva, koje je na razne načine nastojalo spriječiti svaki napredak hrvatskoga školstva kako bi lakše nametnulo svoje škole, s prepoznatljivim konačnim ciljem talijanizacije „našeg naroda i Istre“.²⁸ Osim toga, nakon što je austrijska vlada 1890. zabranila rad južnotirolskoga prosvjetnog društva Pro patria (prisutnoga i u Istri) zbog njegovog iredentističkoga djelovanja, južnotirolski Talijani 1891. osnivaju novo prosvjetno društvo Lega nazio-

24 Isto, kut. 1 (1898.-1905.), fasc. L-1898/1906, Rapporto pro 1904/1905 sulle scuole popolari dal distretto politico di Parenzo, Parenzo, 14. rujna 1905.

25 Isto, fasc. L-1898/1905, Protokol aufgenommen bei der Inspektion.

26 Isto, kut. 3 (1910.), fasc. B/1, Upitnik o stanju javnih pučkih škola u godini 1909., Ravnateljstvo pomoćne pučke škole Rakotule, župnik i pomoćni učitelj Grgur Brkan, Rakotule, 15. siječnja 1910.

27 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 362.

28 „Naša društva – Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru“, *NS*, god. XXXIV, br. 13 (Pula, 26. ožujka 1903.), 1.

nale, u Istri nazočno posebno pri osnivanju talijanskih, tzv. Leginih škola.

U takvom prosvjetnom, ali i širem društvenom ozračju, osnovana je Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru. U Čl. 2. Pravila piše: „Svrha je družbe podupirati i pospješivati hrvatsko iliti slovensko školstvo u Istri na katoličkom narodnom temelju. Zato družba utemeljuje i uzdržaje trajne i povremene škole i zabavišta (otročke vrtove) sa hrvatskim iliti slovenskim naukovnim jezikom, ili pomaže k tomu, postavlja učitelje, daje podpore i nagrade, izdaje primjerene spise i knjige, osniva kolajuće knjižnice u granicah obrtnih zakona, drži svoje skupštine i poučno-zabavne sastanke na zgodnih mjesti po Istri.“²⁹ Isticanje potpore hrvatskom i slovenskom školstvu u Istri u Pravilima bila je posljedica svijesti o potrebi zajedničkoga hrvatsko-slovenskog nastupa na svim područjima društvenoga života, pa tako i onom školskom, u borbi protiv sve agresivnije politike talijanskoga iredentizma. Usto valja napomenuti kako je u Ljubljani 1885. osnovana slovenska Družba svetega Ćirila in Metoda pa je suradnja između dviju Družbi bila logična, tim više što su im ciljevi bili jednaki: obrana nacionalnih prava, katoličke vjere i moralnih vrednota.³⁰

Ako se u jednom mjestu okupi 20 članova Družbe, mogu osnovati podružnicu. Odbor podružnice, koji čine ravnatelj, tajnik i blagajnik, prima nove članove, izdaje iskaznice, prikuplja članarinu, održava veze s ravnateljstvom Družbe i savjetuje ravnateljstvo kako najbolje ostvariti zadatke iz Čl. 2. Pravila.³¹ U konačnici je bio cilj svake podružnice potaknuti na svom području osnivanje Družbine škole. No, kako najčešće za to nije bilo materijalnih pretpostavki, neke su podružnice svoj rad usmjerile na pomaganje najbližih Družbinih škola. Družbine podružnice na teritoriju Mjesne općine Motovun, osim u Kaldiru³² i Sovišćini³³, osnovane su i u Motovunskim Novakima,³⁴ Lazama (Kaldir)³⁵ i Brkaču.³⁶ Međutim, u arhivskim vrelima

29 HR-DAPA-28, Carsko-kraljevsko kotarsko poglavarstvo u Poreču, kut. 24 (1904.), Pravila Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, Volosko 1899.

30 Andrej Vovko, *Mal položi dar... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Ćirila in Metoda 1885-1918*, Ljubljana 1994.

31 HR-DAPA-28, Carsko-kraljevsko kotarsko poglavarstvo u Poreču, kut. 24 (1904.), Pravila Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, Volosko 1899., čl. 12. i 14.

32 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 127 (1908.), Prijava glavnih skupština i drugih sastanaka podružnica sv. Ćirila i Metoda (prijava plesa), Kaldir, 12. studenoga 1907.

33 Isto, kut. 118 (1907.), Prijava o izboru članova odbora podružnice u Švikariji-Sovišćina, u Sovišćini, 12. studenoga 1907.

34 Isto, Vereine pro 1905.

35 Isto, kut. 95 (1904.), Zapisnik osnovateljne skupštine podružnice Družbe sv. Ćirila i Metoda, držane u Lazah, općina Motovun, dne 11. prosinca 1904.

36 Isto, kut. 118 (1907.), Slavnom c. kr. kotarskom poglavarstvu Poreč, Brkač, 24. listopada 1907.; isto, Vereine pro 1905.

imamo potvrdu da su Družbine škole u općini Motovun bile samo ona u Kaldiru i Sovišćini.³⁷ Škole u Lazama i Novakima su samo u literaturi spomenute kao Družbine škole.³⁸ Postojanje Družbine podružnice u Novakima vjerojatno je navelo neke istraživače na ubrajanje škole u Novakima u Družbine škole, iako za to u izvorima nema potvrde. U Brkaču je djelovala Legina škola pa tamošnja Družbina podružnica u ozračju talijanske nazočnosti nije uspjela ništa učiniti u smislu organiziranja hrvatske škole.³⁹

3. 1. Sovišćina (Švikarija)

U Katastarskoj općini Sovišćina, u selu Švikarija, 19. listopada 1913. otvorena je jednorazredna Družbina škola. Prema uobičajenoj proceduri, Ravnateljstvo Družbe uputilo je Zemaljskom školskom vijeću u Trstu (29. ožujka 1913.) molbu za otvaranje jednorazredne pučke škole na hrvatskom jeziku. Kako iz Trsta nije stizao odgovor, Družba je 21. svibnja ponovila molbu, uz koju je priložila i zapisnik o predaji na upotrebu školske zgrade.⁴⁰ Iz toga zapisnika sačinjenoga 25. studenoga 1912. doznajemo da je škola smještena na „osamljenom, prozračnom i sunčanom mjestu“. Radilo se o malo uzdignutoj prizemnici koja je imala dvoranu za nastavu, sobicu, kuhinju i zahod. Dvorana u kojoj se imala održavati nastava bila je dugačka 10,10, široka 6 i visoka 3,80 m. Zahod je napravljen prema sanitarnim propisima. Na temelju svega komisija je zaključila da se zgrada može dati na upotrebu „bez nekih primjedbi“.⁴¹

Kako Družba nije mogla naći učitelja za školu u Sovišćini, tražila je i dobila odobrenje da Frederik Šišković, učitelj u obližnjem Sovinjaku može „eskurendo“, dva puta tjedno, poučavati i u Sovišćini.⁴² Do otvaranja škole i početka nastave ipak je pronađen stalni učitelj. Na sjednici Zemaljskoga školskog vijeća u Trstu 30. lipnja 1913. odlučeno je da se Družbi dopusti otvaranje škole u Sovišćini te potvrđena molba da učitelj i privremeni upravitelj škole bude učiteljski pripravnik Dragutin Gabrijević, a vjeroučitelj upravitelj župe u Sovinjaku Zorko Klun.⁴³

37 Ernest Radetić od Družbinih škola u Mjesnoj općini Motovun spominje samo one u Kaldiru i Sovišćini. Ernest Radetić, *Istarski zapisi*, Zagreb 1969., 177.

38 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 351.

39 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 118 (1907.), Slavnom c. kr. kotarskom poglavarstvu Poreč, Brkač, 24. listopada 1907.; isto, Vereine pro 1905.

40 Isto, kut. 7 (1912/13.), fasc. L/1, Betreff, Sovišćine, br. 755, od 21. svibnja 1913.

41 Isto, kut. 118 (1907.), Protocollo assunto addi 25 novembre 1912 a Sovinscina.

42 Isto, Družba sv. Ćirila i Metoda, br. 688, Opatija, 29. ožujka 1913.; br. 792, Opatija, 18. travnja

43 Isto, Predmet: otvaranje škole u Sovišćini, Zemaljsko školsko vijeće, br. 991, Trst, 25. srpnja 1913.

Svečanost otvorenja škole 19. listopada 1913. započela je sv. misom u mjesnoj kapeli, koju je predvodio soviniski župnik Klun. Po završetku mise narod predvođen buzetskim Sokolom, koji je svečanosti dao šire nacionalno značenje, krenuo je prema školskoj zgradi.⁴⁴ Župnik je blagoslovio zgradu i tom prigodom održao govor. Ustao je protiv priča po selu, koje je na vlastite uši slušao, kako je škola samo za dječake, a za djevojčice da je pletivo i preslica. Svoj stav obrazložio je time što djevojke odlaze služiti kod imućnijih obitelji u gradove u kojima se komunicira na talijanskom jeziku. Bez osnovnoga obrazovanja i nacionalne svijesti nauče tuđi jezik, prihvate ga kao materinski, dok materinski pomalo zaborave, a što je još žalosnije – počinju ga se i stidjeti. Čak ni s roditeljima, kad se vrate u selo, ne žele govoriti hrvatski. Župnik je govor zaključio pozivom roditeljima da ne odvrćaju kćeri od škole „jer one moraju postati dobre odgojiteljice svoje djece; njima će škola, ova zgrada dati svima uputu za budući njihov život“.⁴⁵

Narodni zastupnik Ivo Sancin⁴⁶ u svom je govoru „ukratko i jezgrovito“ ocrtao narodnu borbu Hrvata za očuvanje nacionalnoga identiteta te ukazao na nastojanja Talijana da spriječe otvaranje škole u Švikariji. Da bi im se doskočilo, u nacrtu je zgrade navedeno da se radi o dućanu i staji. Kad je zgrada podignuta, obavljena je njezina „prenamjena“ u školu. Zahvalio je onima koji su darovali zemljište za školu te Družbi sv. Ćirila i Metoda „što nije žalila potrošiti par hiljada kruna da tužnom onom narodu u pomoć priskoči“. Napomenuo je da je na roditeljima sada sveta obveza slati djecu u školu kako bi stjecala znanja kojima se napredni narodi već dugo vremena diče. Poslije blagoslova zgrade uslijedio je ples i narodno veselje do šest sati navečer.⁴⁷ Otvaranje hrvatske škole „u zabitom seocu pod talijanskim Motovunom“ utoliko je značajnije što je time učinjeno nepotrebnim višegodišnje nastojanje Lege da u Švikariji otvori talijansku školu. Za učitelja je poslan Ivan Turković.⁴⁸

44 „Hrabro ta narodna četica stupa, da prigodom te svečanosti ljudima sviranjem narodnih pjesama osladi dan i za budućnost ih pripravi.“ „Iz Sovinjštine kod Motovuna“, *NS*, god. XLIV, br. 44 (Pula, 30. listopada 1913.), 3.

45 Na ist. mj.

46 Ivo Sancin (Trst, 1872. – Ljubljana, 1954.), poljoprivredni stručnjak i političar. Završio Višu poljoprivrednu školu u Križevcima. Od 1893. do 1903. bio poljoprivredni referent i putujući učitelj u Zadru i Dubrovniku, nakon čega je premješten u koparski kotar, gdje je kao putujući učitelj, sa sjedištem u Buzetu, obišao sva istarska sela. Godina 1908. i 1914. u okrugu Kopar i Poreč biran u Istarski pokrajinski sabor. Boris Sancin, „Sancin Ivo“, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 13. snopič, ur. Martin Jevnikar, Gorica 1987., 287–288.

47 „Iz Sovinjštine kod Motovuna“, *NS*, god. XLIV, br. 44 (Pula, 30. listopada 1913.), 3.

48 „Nova Družbina škola“, *Pučki prijatelj* (dalje: *PP*), god. XIV, br. 42 (Pazin, 23. listopada 1913.) (nepaginirano).

U prvu školsku godinu 1913./1914. upisalo se 83 djece. Iako nemamo izvješća o radu škole u sljedećim školskim godinama, može se pretpostaviti da je djelovala do završetka Prvoga svjetskog rata. U prilog navedenom ide i podatak o porastu broja đaka na 91 upisanog.⁴⁹

3. 2. Kaldir

Viktor Car Emin početak rada Družbine škole u Kaldiru stavlja u 1905. godinu. Iako smještena u privatnoj kući, ova je „školica“, kako je naziva Car Emin, odigrala značajnu ulogu u suzbijanju denacionalizacije Hrvata koja se širila iz talijanskih motovunskih škola.⁵⁰ Službeno izvješće o stanju pučkih škola u Istri njezin početak rada datira u 1906.⁵¹

Škola je od početka bila jednorazredna s tri odjela (sekcije) i jednim učiteljem. Do 1910. učiteljica je bila Štefa Paljević, a od 1911. Dragica Horvat. Katolički je vjeronauk u školi držao kaldirski kapelan⁵² Mate Fabijanić. Premješten je 1917. za upravitelja župe Motovunski Novaki, a na njegovo mjesto došao je Ivan Vinodolac pa je najvjerojatnije on preuzeo i pouku vjeronauka u školi. Broj učenika kretao se između 70 i 88. U prvu je školsku godinu upisano 76 učenika. Nije navedeno koliko je bilo učenika, a koliko učenica.⁵³ U šk. god. 1909./1910. školu je pohađalo ukupno 88 učenika (46 dječaka i 42 djevojčice).⁵⁴ Iduće školske godine broj učenika je pao na 70 (41 dječak i 29 djevojčica),⁵⁵ a 1912./1913. u školi je bilo 76 učenika (42 dječaka i 32 djevojčice).⁵⁶ Velikom su podrškom školi bili podružnica Družbe sv. Ćirila i Metoda, osnovana prije 1905.,⁵⁷ i katoličko omladinsko društvo Ljubav, utemeljeno 5. listopada 1913.⁵⁸

49 Barbalić, *Pučke škole u Istri*, 81.

50 Car Emin, *Moje uspomene na Družbu*, 66.

51 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 365; HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 7 (1912/13.), fasc. L/1, Land: Istra, Ausweis, Anstatten fuer das Schuljahr 1912/13.

52 Od 1840. do 1946. Kaldir je bio kapelanija župe Motovun. Usp. *Crkva u Istri*, III. izdanje, ur. Ivan Grah i Marijan Bartolić, Pazin 1999., 81.

53 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 7 (1912/13.), fasc. L/1, Land: Istra, Ausweis, Anstatten fuer das Schuljahr 1912/13.

54 Izvješće Ravnateljstva Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru od 1. siječnja do 31. prosinca 1910., Opatija 1911., 44.

55 Isto, 43.

56 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 7 (1912./13.), fasc. L/1, Upitni arak o stanju zasebnih škola, u godini 1912.

57 HR-DAPA-28, Carsko-kraljevsko kotarsko poglavarstvo u Poreču, kut. 127 (1908.), Prijava glavnih skupština i drugih sastanaka podružnica sv. Ćirila i Metoda (prijava plesa), Kaldir, 12. studenog 1907.

58 „Hrvatsko katoličko omladinsko društvo *Ljubav* u Kaldiru“, *PP*, god. XIV, br. 44 (Pazin, 6. studenog 1913.) (nepaginirano).

Učiteljica Horvat sredinom ožujka 1912. obavijestila je Kotarsko školsko vijeće u Poreču o „pojavi neke zarazne bolesti“ koja se širila velikom brzinom te molila Vijeće da pošalje liječnika kako bi se zaustavilo širenje bolesti.⁵⁹ Nakon liječničkoga pregleda zdravstveno povjerenstvo nije smatralo potrebnim zatvoriti školu jer se radilo samo o pojedinačnim slučajevima pojave ospica.⁶⁰

O širem društvenom djelovanju učitelja i škole govori i učiteljičino predavanje „O alkoholizmu“ održano 3. ožujka 1912. pred čak 300 osoba. Tumačila je „što je žestoko piće i kako narod tim pićem kvari zdravlje“. Trudnicama je preporučila da piju vina jako malo, a da rakiju uopće ne uzimaju „jer bi im se na djeci poznalo, djeca bi mogla biti tupa“.⁶¹ Dvije godine kasnije Dragutin Augustin Dujmušić, bliski suradnik riječkoga kapucina Bernardina Nikole Škrivanića, osnovao je protualkoholnu (apstinentnu) organizaciju Sveta vojska, nazočnu i u nekim istarskim gradovima.⁶² Dokaz je to uočene društvene opasnosti alkoholizma, na koju je i prije Dujmušića ukazivala „anonimna“ seoska učiteljica.

Na službenim dopisima škole nalazio se elipsasti pečat s natpisom „Pučka škola“ (u gornjem dijelu) „Družbe sv. Ćirila i Metoda“ (u sredini) „Kaldir“ (u donjem dijelu).⁶³

4. Opće pučke škole

O stanju javnih pučkih škola *Naša sloga* 1890. piše: „Glede pučkoga školstva stojimo u ovoj općini (Motovun, op. a.) vrlo lošo, jer premda sačinjavamo mi Hrvati veliku većinu obćinara, neimamo nijedne javne pučke škole. Nekoji naši zastupnici – kao oni iz Novaka i Karojbe zamoliše, da bi se u spomenutih mjestih ustrojile hrvatske pučke škole, te bijahu u to ime izabrani i odbori, no do sada nije se još nitko maknuo, da se zadovolji i toj pravednoj želji našega puka“.⁶⁴

59 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 7 (1912./13.), Pučka škola Družbe sv. Ćirila i Metoda u Kaldiru, br. 16/1912, od 18. ožujka 1912.

60 Isto, Consiglio scolastico distrettuale Parenzo, br. 473, 5 aprile 1912.

61 „Kaldir“, *PP*, god. XIII, br. 8 (Pazin, 20. ožujka 1912.), 61.

62 Stipan Trogrlić, „Škrivanićev krug i Istra“, *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme*, ur. Darko Deković, Rijeka 1997., 181-182.

63 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 3 (1910.), fasc. B/1, Upit o stanju zasebnih škola za godinu 1909.

64 „Iz Motovuna“, *NS*, god XX, br. 20 (Trst, 15. svibnja 1890.), 3.

4. 1. Močibobi

Predsjednik Mjesnoga školskog vijeća Motovun izvještava Kotarsko školsko vijeće u Poreču 1. listopada 1912. da je školska zgrada u Močibobima „u potpunosti“ dovršena te da je zgrada predana na uporabu. Također je nabavljen neophodan namještaj, tako da bi škola mogla započeti s radom 10. listopada.⁶⁵ O inicijativi za podizanje škole, kao i samom tijeku gradnje nemamo informacija. Odluku o otvaranju jednorazrednice u Močibobima donijelo je Zemaljsko školsko vijeće u Trstu 24. svibnja 1908. godine. „Učevni“ jezik u školi bit će hrvatski, a o učenju talijanskoga kao neobaveznoga predmeta odlučit će roditelji na početku školske godine. Nazivom škole Karojba – Rakotule željelo se istaknuti da njezin „školski okrug“ obuhvaća područje dviju navedenih poreznih općina. Preciznije, iz Karojbe su to sela Kamenavas, Karojba, Močibobi i Soldatići, a iz Rakotula Kramari, Kuzmi, Milići, Močitada, Nadalini, Pahovići, *Planigo*, Pupičići, Rakotule, Radoslavi i Špinovci.⁶⁶

Odlukom Zemaljskoga školskog vijeća u Trstu od 2. lipnja 1908. selo Meloni u poreznoj općini Kaldir pridruženo je školi u Močibobima. Na tu se odluku žalilo Mjesno školsko vijeće u Motovunu, a kao razlog protivljenja tom priključenju navedena je činjenica da je mjesto bliže talijanskoj školi u Motovunu i puno bliže Družbinjoj hrvatskoj školi u Kaldiru. K tome bi dodatne administrativne poteškoće mogla stvoriti i pripadnost Melona drugoj poreznoj općini, izvan Karojbe i Rakotula.⁶⁷ Kotarsko školsko vijeće u Poreču na sjednici od 2. kolovoza 1909. odlučilo je Melone odcijepiti od područja škole Karojba – Rakotule i pridodati ih području redovite pučke škole u Motovunu.⁶⁸ Kako je škola u Motovunu bila talijanska, odluka je zacijelo bila dio sustavne talijanizacije školstva kao prevažnoga segmenta opće talijanizacije. O mogućnosti priključenja Melona bližoj hrvatskoj školi u Kaldiru nije bilo ni spomena.

Školsko vijeće u Trstu 17. siječnja 1912. obavještava Kotarsko školsko vijeće u Poreču da je Ministarstvo bogoštovlja i obrazovanja za gradnju škole u Močibobima doznačilo preko poštanske štedionice 5. kolovoza 1910. 5.000 kruna kao prvu ratu te odobrilo državnu subvenciju za podizanje

65 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 6 (1912), fasc. 13, Consiglio scolastico locale di Montona, br. 47, li 1 ottobre 1912.

66 Isto, kut. 8 (1913.-1917.), fasc. L/2, Odgovor na upit o aktu utemeljenja škole, 25. VII. 1913.

67 Isto, kut. 2 (1909.), fasc. 594, Consiglio scolastico locale, No. 112, Montona, 23 li Giugno 1908.

68 Isto, kut. 2 (1909.), fasc. 702, Consiglio scolastico distrettuale Parenzo, br. 594/09, od 3. rujna 1909.

škole u visini od 10.000 kruna.⁶⁹

Pri uobičajenom inspekcijskom pregledu zgrade 23. rujna 1912. nije bilo primjedbi na uvjetnost zgrade, no upozoreno je na potrebu nabavke sljedećih stvari: križa ili neke druge svete slike, portreta „našeg cara“, ograde za peć, nekoliko higijenskih pljuvaonica i daske s poklopcem za zahodsku školjku.⁷⁰

Za razliku od prvoga učitelja Aćima Jurčića, koji kao datum otvaranja škole navodi 1. listopada 1912., uz napomenu da je otvaranje proteklo bez uobičajenih svečanosti,⁷¹ *Pučki prijatelj*, revni kroničar hrvatskih uspjeha u Istri, donosi izvješće o „svečanom blagoslovu“ škole u nedjelju, 6. listopada, koje je obavio župnik Rakotula Grgur Brkan. Prije samoga blagoslova župnik je održao „krasan govor koji je narod saslušao s velikim ushićenjem“. Između ostaloga, progovorio je o teškoj zadaći učitelja „jer zastupa oca i majku“ te o dužnosti poštovanja učitelja od strane učenika i roditelja. Na kraju je pozvao poduzetnike i općinsku vlast da što prije uklone brojne nedostatke na školskoj zgradi i oko nje kako ne bi bilo zapreka za „pravilno poučavanje“. Za privremenoga upravitelja škole postavljen je Aćim Jurčić, nećak trviškoga župnika Aćima (Joakima) Pilata, poznatoga nacionalnoga djelatnika među istarskim Hrvatima.⁷²

Na stvaranje pozitivnoga ozračja oko škole – u smislu širenja svijesti o potrebi školovanja djece – utjecalo je osnivanje Hrvatskoga katoličkoga omladinskog društva Danica u Karojbi 8. travnja 1912. godine.⁷³ Kao najvitalniji dio hrvatskoga katoličkog pokreta u Istri, omladinska su društva, prema Čl. 2. svojih statuta, imala za cilj „duševni i tjelesni odgoj članova u katoličkom i hrvatskom duhu“⁷⁴ te „kršćanska načela zadojena hrvatskim duhom udahnuti čitavoj Hrvatskoj Istri“⁷⁵.

69 Isto, kut. 6 (1912.), Zemaljsko školsko vijeće, br. 780/3, Trst, 17. siječnja 1912. Dostavljajući ovaj dopis Mjesnom školskom vijeću u Motovunu činovnik Kotarskoga školskog vijeća dopisao je rukom da se dopis odnosi na pitanje Mjesnoga školskog vijeća od 31. prosinca 1911.

70 Isto, kut. 6 (1912.), Ispezione edilo-scolastica-sanitaria dal nuovo edificio scolastico di Mocibobi, br. 13, Montona, 23. rujna 1912.

71 Jurčić, „Sjećanje na početak rada osnovne škole u Močibobima“, 219.

72 „Karojba-Rakotule“, *PP*, god. XIII, br. 28 (Pazin, 10. listopada 1912.), 219.

73 HR-DAPA-28, Carsko-kraljevsko kotarsko poglavarstvo u Poreću, kut. 166 (1912.), fasc. I/8, C.-k. kotarskom poglavarstvu, Karojba, 8. travnja 1912.

74 Pravila svih katoličkih omladinskih društava su identična. Pisana su na istom tiskanom obrascu na koji bi se samo upisivao naziv društva. Isto, kut. 124, fasc. I/3, Pravila hrvatskog katoličkog omladinskog društva „Hrvatska zvijezda“ u Materadi.

75 „Uzduž i poprijeko Istre. Pazin – Hrvatsko pučko sijelo“, *PP*, god XI, br. 5 (Krk, 10. veljače 1909.), 30.

Tek što je nastava počela, petorica očeva i jedna majka (udovica) iz Močitade (Rakotule) uputili su obavijest Kotarskom školskom vijeću u Poreču u kojoj upozoravaju kako je njihovo selo od škole u Močibobima udaljeno više od 4 kilometra, točnije 4,2 km, zbog čega, sukladno zakonu, njihova djeca nisu obvezana pohađati ovu školu. Zato mole da selo Močitada bude izuzeto iz školskoga okruga Močibobi „na način da djeca ne moraju pohađati ovu školu, a niti snositi troškove njezina uzdržavanja“.⁷⁶ Iz Kotarskoga vijeća u Poreču krajem listopada stigao je odgovor u kojem se odbija njihova molba jer je Močitada udaljena od škole manje od 4 km. Upozoreni su da u roku od 60 dana protiv te odluke mogu podnijeti žalbu višoj instanci, tj. Zemaljskom školskom vijeću za Istru.⁷⁷ Već je ranije Kotarsko školsko vijeće u Poreču dostavilo Mjesnom školskom vijeću u Motovunu potvrdu građevinske (geodetske) uprave iz Pazina u kojoj, prema vojnom zemljovidu, stoji da je udaljenost između Močitade i novopodignute škole 3,4 km.⁷⁸

U prvu se školsku godinu upisalo ukupno 137 učenika, 79 dječaka i 58 djevojčica. Od toga ih je bilo 6 (3 dječaka i 3 djevojčice) u dobi iznad 14 godina, a 10 (7 dječaka i 3 djevojčice) od 12 do 14 godina. U školi se osim čitanja, pisanja, matematike, prirodopisa, zemljopisa i vjeronauka, poučavao talijanski jezik kao drugi zemaljski jezik te tjelovježba. Uza školu se nalazio i neobrađen školski vrt, koji bi obrađen trebao služiti pri izvođenju nastave, odnosno „u naučne svrhe“. Iako je programom predviđeno da djevojčice imaju pouku iz „ženskih ručnih radnji“, nastava za ovaj predmet nije organizirana. Učenicima je bila na raspolaganju priručna školska knjižnica. U rubrici o stanju učiteljskoga osoblja uz jednoga učitelja koji ima „svjedodžbu zrelosti“ navode se i dva vjeroučitelja „od crkve namještena“. To znači da su u školi uz učitelja Jurčića kao vjeroučitelji radili rakotulski župnik Grgur Brkan i karojski Franjo Stavelik. Škola je rabila elipsasti pečat promjera 2x1 cm; u gornjem dijelu pisalo je „Pučka škola“, a u donjem „Močibobi“.⁷⁹

Kad se 16. studenoga 1912. u jutarnjoj smjeni od 37 djece pojavilo njih samo 12, a u poslijepodnevnoj od 100 samo 37, upravitelj Jurčić obavijestio je Mjesno školsko vijeće. Tražio je uvid općinskoga liječnika kako bi se

76 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 6 (1912.), fasc. B/2, Raccotole, Mancità, li 4 Ottobre 1912.

77 Isto, kut. 6 (1912.), fasc. B/2, Consiglio scolastico distrettuale, br. 1536, Parenzo, 26 ottobre 1912.

78 Isto, kut. 6 (1912.), fasc. B/2, Certificato, IR. distretto edile, Pisino, li 15 Ottobre 1912.

79 Isto, kut. 7 (1912./13.), fasc. L/1, Uputnik o stanju javnih pučkih škola, Močibobi br. 40, Močibobi, 3. siječnja 1913.

utvrdilo „jeli bolest opasna, te smiju li ostala djeca u školu, ili se ima ista zatvoriti na neko vrijeme“.⁸⁰ Nalaz općinskoga liječnika iz Oprtlja utvrdio je epidemiju ospica i preporučio zatvaranje škole na 8 do 10 dana.⁸¹ Međutim, kako se zdravstveno stanje najvećega broja učenika bitno nije poboljšalo ni nakon isteka roka liječničke preporuke, škola je ostala zatvorena do 9. prosinca.⁸²

Učitelj Jurčić obavijestio je školsku vlast u Poreču o održanoj misi zadušnici za prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i suprugu mu Sofiju 4. srpnja 1914. Na misi su bili svi učenici škole „pod nadzorom upravitelja“ pa zato toga dana nije održana nastava.⁸³ Molba za pomoć pri uređenju *šterne* i zida oko školskoga vrta u visini od 3850 kruna⁸⁴ samo je uredno zaprimljena.⁸⁵ Nema potvrde da su sredstva i odobrena.

Nakon ulaska Italije u rat na strani Antante u svibnju 1915., u sklopu opće mobilizacije u Istri mobiliziran je i učitelj Aćim Jurčić. Na njegovo je mjesto došla učiteljica Antica Gašparini, rodom iz Praščara (Višnjan).

U petoj godini djelovanja (šk. god. 1916./1917.) u školu je bilo upisano 156 učenika (90 dječaka i 66 djevojčica), od toga u dobi od 6 do 12 godina bila su 142 učenika (83 dječaka i 59 djevojčica), a od 12 do 14 godina 14 učenika (7 dječaka i 7 djevojčica).⁸⁶ Od novosti u odnosu na prvu godinu valja napomenuti da osim knjižnice za učenike postoji i knjižnica za učitelja, uvedena je obuka za djevojčice iz ručnoga rada koju pohađa 39 djevojčica, što treba zahvaliti u prvom redu učiteljici Gašparini. I dalje se kao neobavezan predmet uči talijanski jezik, a školski je vrt još uvijek neobrađen.⁸⁷

Završetak rata, raspad Austro-Ugarske, talijanska vojna okupacija, a potom i priključenje Istre Italiji označili su nov društveno-politički okvir, u kojem nije bilo mjesta za hrvatske škole. O šk. god. 1918./1919. imamo samo jednu informaciju: učiteljica Antica Gašparini obavještava pretpostavljene da od 15. do 22. listopada nije bilo nastave zbog njezine bolesti.⁸⁸

80 Isto, Uprava pučke škole Karojba-Rakotule, br. 19, Karojba, 17. studenog 1912.

81 Isto, Uprava pučke škole Karojba-Rakotule, br. 20, Karojba, 20. studenog 1912.

82 Isto, Uprava pučke škole Karojba-Rakotule, br. 28, Močibobi, 9. prosinca 1912.

83 Isto, kut. 8 (1913.-1917.), fasc. L/2, Uprava pučke škole Karojba-Rakotule, br. 72, Močibobi, 8. srpnja 1914.

84 Isto, kut. 9 (1917.), fasc. L/2, Uprava škole Karojba-Rakotule, br. 59, Močibobi, 28. travnja 1914.

85 Isto, Betreff: Caromba, Subventionierung fuer den Schul Garten, br. 5 K, Parenzo, 28. Juni 1914.

86 Isto, kut. 9 (1917.), fasc. L/1, Raggiaglio statistico sullo stato delle scuole popolari e degli istituti magistrali, Consiglio scolastico locale, Montona, 12 febbraio 1917.

87 Isto, kut. 9 (1917.), fasc. L/1, Upitnik o stanju javnih pučkih škola, br. 5, Močibobi, 17. siječnja 1917.

88 Isto, kut. 9 (1917.), fasc. L/2, Uprava pučke škole Karojba-Rakotule, br. 1-18, 25. listopada 1918.

4. 2. Motovunski Novaki

Od 1904. do 1911. u Motovunskim je Novakima, slično kao i u Muntrilju, Karojbi i Rakotulama, djelovala jednorazredna pomoćna škola. Kroz sve to vrijeme učitelj i kateheta u školi bio je mjesni župnik Franjo (František) Grunt. U prvoj godini školu je pohađalo 70 učenika: od toga 34 dječaka i 20 djevojčica u dobi od 6 do 12 godina te 8 dječaka i 8 djevojčica u dobi od 12 do 14 godina.⁸⁹ Inspekcijski nalaz o pregledu škole u svibnju 1905. pruža neke značajne informacije. Urednost i čistoća djece ocijenjeni su kao dobri, a školska disciplina dobila je ocjenu vrlo dobar. Službeni su spisi bili u redu. Škola nije imala priručne knjižnice za učenike, školski vrt i igralište za tjelovježbu, također nije raspolagala mjesnim školskim fondom ni nekom zakladom. U skućenoj učionici bilo je 10 klupa, u svakoj klupi 4 sjedalice, a nastava se održavala prije podne za dječake, a poslije podne za djevojčice. Utjecaj učitelja na đake ocijenjen je dobrim. Učenje s razumijevanjem ocijenjeno je kao zadovoljavajuće, kao i poznavanje gramatike, geometrije i pisanje sastava. Nešto bolje prošlo je čitanje te pisanje zadaće – iz oba predmeta ocjena je bila dobar.⁹⁰

Župnik Grunt, ujedno učitelj i kateheta, žalio se da škola ne posjeduje nikakvo nastavno sredstvo osim računala⁹¹ i školske ploče. Iz svojega džepa nabavlja djeci „svu školsku porabu“ (podcrtano u izvorniku). Da ne čini tako – napominje – djeca ne bi mogla pohađati školu, ostala bi i dalje siromašna i nepismena.⁹² Iako ne ističe, jasno je da su upravo siromaštvo i nepismenost, kao začarani krug, dva glavna uzroka teškoga duhovnoga i nacionalnoga stanja istarskih Hrvata. Pred zamamnim zovom talijanizacije zato je nužno raditi na njihovom kako materijalnom tako i intelektualno-duhovnom uzdizanju.

Nakon što je Kotarsko školsko vijeće u Poreču u rujnu 1907. odobrilo gradnju nove školske zgrade u Novakima za potrebe redovne pučke škole, općinska uprava u Motovunu sazvala je 20. kolovoza 1908. sastanak na kojem je trebalo izabrati teren (lokaciju) za smještaj nove škole.⁹³ Na sastanak je

89 Isto, kut. 2 (1909.), fasc. L-1905, Ravnateljstvo pomoćne škole u Novakima, br. 7/šk, od 17. srpnja 1905.

90 Isto, kut. 1 (1898.-1905.), fasc. L/ 1898/1906., Protokol in Notschule in Novacco di Montona am 24. Maius 1905.

91 Radilo o abaku, nastavnom sredstvu s kuglicama nanizanim na žice postavljene na nosače. Pomoću kuglica nastojalo se učenicima približiti osnovne računске operacije.

92 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 2 (1905.), fasc. L-1905, Ravnateljstvo pomoćne škole u Novakima, br. 7/šk, od 17. srpnja 1905.

93 Otezanje s početkom izgradnje škole, odnosno pribavljanjem potrebne dokumentacije, treba staviti u kontekst nastojanja motovunskih Talijana, koji su imali u rukama Općinsko vijeće i Mjesno školsko vijeće, preko kojih su nastojali onemogućiti svaki identitetski izražaj istarskih Hrvata.

pozvan općinski delegat, dva predstavnika općine i župnik. Za isti je dan sazvano i Mjesno školsko vijeće. Razlog za podizanje nove školske zgrade bio je, s jedne strane, skučen prostor pomoćne pučke škole, a s druge strane stalni rast broja učenika.⁹⁴ Na sastanak su došli svi pozvani. Nakon kraće rasprave svi su se složili da se za potrebe nove škole upotrijebi napuštena zgrada uknjižena na ime općine, koja je ranije služila kao štala i podrum za potrebe župe i župnika. Kako je ta zgrada bila u dosta lošem stanju, trebalo ju je do temelja srušiti i tu sagraditi prostraniju zgradu koja će služiti za potrebe škole i za stan učitelju „jer je u Novakima teško naći neko mjesto za stanovanje učitelja“. Prihvativši iznesene prijedloge, Mjesno školsko vijeće zatražilo je od Kotarskoga školskog vijeća da obiđe teren, uz napomenu da ga je već ranije obišao inženjer Deiack i privatno iznio pozitivno mišljenje o mjestu izgradnje škole.⁹⁵

Od odobrenja Kotarskoga školskog vijeća u Poreču za gradnju nove školske zgrade u Novakima do prihvaćanja te odluke na lokalnoj, motovunskoj razini prošlo je godinu dana,⁹⁶ a još je godinu dana prošlo od prihvaćanja te odluke do dostavljanja projekta za novu školu Kotarskom školskom vijeću u Poreču.⁹⁷ Na sjednici općinskoga vijeća Motovuna 28. listopada 1909. donesena je odluka da se može krenuti s gradnjom i uzimanjem zajma za pokrivanje troškova, koji je odobrila pokrajinska vlada. U općinskom su se vijeću nadali da bi, ne bude li problema u pregovorima s Općinskim kreditnim zavodom u Poreču, zgrada mogla biti dovršena do početka 1910.⁹⁸

Nakon četiri godine više-manje namjernih administrativno-političkih zatezanja, nova je školska zgrada otvorena u jesen 1911. godine. Naime, dok u izvješću za 1910./1911. piše da je to pomoćna škola,⁹⁹ u onom iz 1911./1912. stoji kako se radi o općoj pučkoj školi. Izvješće je napisao učiteljski pripravnik civil Ivan Kosić. Evo i nekih zanimljivosti iz toga izvješća: škola je „poludnevna“, talijanski se jezik uči kao neobavezan predmet („drugi zemaljski jezik“), satovi tjelovježbe održavaju se vani kad vrijeme dopušta, nastava iz „ženske ručne radnje“ nije organizirana, a u školu su upisana 124 učenika

94 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 2 (1909.), fasc. 594, Nell'Ufficio municipale, Montona, li 6 Giugno 1908.

95 Isto, Nell'Ufficio municipale, Montona, li 20 Giugno 1908; Consiglio scolastico locale, no. 85/07, Montona, li 22 Giugno 1908.

96 Vidi bilješku 90.

97 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 2 (1909.), fasc. 594, Dall'Consiglio scolastico locale Montona, no. 39, Montona, li 11 Agosto 1909.

98 Isto, Dall'Consiglio scolastico locale, no. 93, Montona, li 21 Dicembre 1909.

99 Isto, kut. 3 (1910), fasc. B/1, Upitni arak o stanju javnih pučkih škola 1910., u Novakima, 15. siječnja 1911.

(74 dječaka i 50 djevojčica).¹⁰⁰ Negdje 1912. osnovano je katoličko omladinsko društvo, ali se u literaturi i arhivskim vrelima ne navodi njegov naziv.¹⁰¹

O izvannastavnim aktivnostima učenika govori dopis učitelja Kosića u kojem moli Kotarsko školsko vijeće u Poreču za odobrenje za odlazak s učenicima na jednodnevan izlet u Pazin radi razgledavanja umjetničke izložbe¹⁰² i posjeta uzornom gospodarstvu putujućega učitelja Franje Trampuža.¹⁰³ Izložbu smatra toliko važnom za duševan i uopće za razvitak djece da je u slučaju da Vijeće odobri odlazak pripravan nadoknaditi neodržanu nastavu toga dana. Moguće poteškoće oko dopuštenja mogle su nastati zbog molbe u zadnji čas – dva dana prije odlaska. Kao razlog zakašnjenja Kosić navodi skoro zatvaranje izložbe, za koje je kasno doznao.¹⁰⁴

U svibnju 1914. uprava škole uputila je Kotarskom školskom vijeću u Poreču molbu za uređenje školskoga vrta (učiteljskoga i školskoga) i igrališta („gombališta“) s detaljnim proračunom troškova. Ukupni troškovi, u koje je uračunata izgradnja zida oko vrta visine 2,5 do 3 m, maloga zida između vrta i igrališta te zasađivanje dijela vrta voćkama, a dijela vinovom lozom, iznosili bi 4.268,93 krune.¹⁰⁵ U Kotarskom školskom vijeću registriran je prijam molbe i dokumentacije.¹⁰⁶ Međutim, odgovor nikad nije stigao. Izbijanje Prvoga svjetskog rata cjelokupan je život usmjerilo prema potrebama vojske i bojišta. Još su stari Rimljani primijetili da *inter arma silent Musae* – među oružjem Muze šute.

100 Isto, kut. 7 (1912.-1913), fasc. L/1, Upitni arak o stanju javnih pučkih škola u godini 1911., Novaki, 3. siječnja 1912.

101 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 448.

102 Odbor za prosvjetu iz Pazina organizirao je u velikoj dvorani Narodnoga doma u Pazinu od 18. do 26. svibnja 1913. izložbu slika i kipova, „bilo originala bilo reprodukcija“. Svi koji žele izložiti svoje radove pozvani su da se jave tajniku Ivanu Prudanu, a učiteljima iz okolnih mjesta toplo je preporučeno da dovedu učenike na izložbu. „Pazinski kotar. Odbor za prosvjetu“, *NS*, god XLIV, br. 19 (Pula, 8. svibnja 1913.), 3.

103 Franjo Trampuž (Kostanjevica na Krasu, 1870. – Ljubljana, 1957.), agronom i enolog. Završio dva semestra Više poljoprivredne škole u Beču, u Klosterneuburgu specijalizirao vinogradarstvo. Službovao kao putujući učitelj najprije za Kvarnerske otoke (sa sjedištem na Krku), a potom za kotareve Pula i Pazin sa sjedištem u Pazinu (1904. – 1919.). U Pazinu je osnovao uzorno (ogledno) poljoprivredno imanje i poljoprivrednu školu, čiji je ravnatelj bio 12 godina. France Adamič, „Trampuž Franjo“, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 18. snopič, ur. Martin Jevnikar, Gorica 1990., 47–48.

104 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, kut. 8 (1913.-1917.), fasc. L/2, Uprava pučke škole Motovunski Novaki, br. 43, od 22. svibnja 1913. Kao datum planiranog odlaska u Pazin naveden je 24. svibnja, a izložba se zatvarala 26. svibnja.

105 Isto, kut. 9 (1917.), fasc. L/2, Uprava pučke škole u Motovunskim Novakima, br. 34, od 18. svibnja 1914.; Proračun ograde školskog vrta u Motovunskim Novakima, A1, Proračun za obrađivanje školskog i učiteljskog vrta u Motovunskim Novakima, u Motovunskim Novakima, 13. svibnja 1914.; Nacrt školske zgrade i školskog vrta, u Motovunskim Novakima, 23. travnja 1914.

106 HR-DAPA-442, Carsko-kraljevsko školsko vijeće u Poreču, Bezirkshauptmannschaft in Parenzo, br. 473, Parenzo, 28. Juni 1914.

U izvješću o radu škole za šk. god. 1916./1917., u odnosu na ono iz 1911./1912., nema nekih značajnijih novosti. Jedino se kao „drugi zemaljski jezik“ u školi uči njemački jezik, što je bila posljedica pojačane germanizacije i prototalijanskoga stava zbog priključenja Italije Antanti. Upisano je bilo 130 učenika (72 dječaka i 58 djevojčica), ukupno samo šest više nego 1911./1912. školske godine.¹⁰⁷ Zanimljivo je da je broj dječaka bio skoro isti (manji za dva), a broj se djevojčica povećao za osam. Bilo je to na tragu nastojanja potpunoga uključivanja i ženske populacije u odgojno-obrazovni sustav.

Na kraju, radi cjelovitijega uvida u odgojno-obrazovni sustav na području Mjesne općine Motovun u vremenu od 1869. do 1918. spomenut ćemo i škole na talijanskom jeziku. U Motovunu je djelovala četverorazredna pokrajinska škola s 4 učitelja i 226 đaka, a u Brkaču je Lega otvorila svoju školu koju je pohađao 71 učenik. Ukupno, dakle, 297 učenika. Sedam hrvatskih škola pohađalo je oko 550 učenika. Godine 1910., procjenjujući na temelju uporabnoga jezika, u Mjesnoj općini Motovun živjelo je 4.189 „Slavena“ (Hrvata i Slovenaca) i 2.052 Talijana.¹⁰⁸ Gledano očima statistike, odnos broja đaka prema broju stanovnika bio je skoro uravnotežen. Kod Talijana je to bio 1 đak na 690 stanovnika, a kod „Slavena“ 1 đak na 760 stanovnika. Znači, niti je za Hrvate stvar bila tako dramatično nepovoljna, niti za Talijane tako povoljna. O utjecaju škole na formiranje i „utvrđivanje“ nacionalnih identiteta (hrvatskoga, slovenskoga i talijanskoga) bez dodatnih, egzaktnih istraživanja, u konkretnom slučaju na području Mjesne općine Motovun, teško je nešto određenije reći, osim uobičajene uopćene konstatacije da je škola bila značajan čimbenik u procesu „nacionalne integracije“.

Sažetak

Dosta loše stanje hrvatskih pučkih škola u Mjesnoj općini Motovun, izneseno na stranicama *Naše sloge* 1890., osjetno se popravilo uoči izbijanja Prvoga svjetskog rata, znači nešto više od 20 godina nakon napisa u tom časopisu. Naime, u trenutku iznesenih „jadikovki“ *Naše sloge* postojala je jedna jedina i to pomoćna pučka škola u Muntrilju. Početkom stoljeća otvorene su pomoćne škole u Karojbi i Rakotulama, da bi 1912. u Močibobima bila otvorena javna pučka škola za Karojbu i Rakotule.

¹⁰⁷ Isto, kut. 9 (1917.), fasc. L/1, Upitni arak o stanju javnih pučkih škola u godini 1916./17., br. 3, Motovunski Novaki, 12. siječnja 1917.

¹⁰⁸ Barbalić, *Pučke škole u Istri*, 80-81.

Godinu dana ranije otvorena je javna pučka škola u Motovunskim Novakima. Ako tome dodamo škole Družbe sv. Ćirila i Metoda u Sovišćini i Kaldiru te najvjerojatnije onu u Lazama kod Kaldira, onda dolazimo do podatka da su u šest od ukupno devet katastarskih općina Mjesne općine Motovun postojale hrvatske pučke škole, u svima osim u Motovunu, Brkaču i Zamasku. Dok je u Motovunu djelovala talijanska javna pučka škola, u Brkaču je otvorena Legina škola, a u Zamasku nije bilo ni hrvatske ni talijanske škole.

Prepoznatljiv zamah hrvatskoga školstva na Motovunštini na početku 20. stoljeća bio je posljedica jačanja hrvatskoga nacionalnog pokreta. Unatoč brojnim poteškoćama pokret je stvorio organizacijsko-materijalnu i intelektualno-političku pretpostavku uspješnoga otpora talijanskim iredentističkim nastojanjima. U mjeri u kojoj je talijanska strana bila svjesna uloge škola u talijanizaciji Hrvata, hrvatska je strana jednako bila svjesna značenja škole i opismenjavanja u očuvanju njihova hrvatskoga identiteta. Zato je borba za škole bila puno više od običnoga kulturno-prosvjetnoga nastojanja. U kratkom razdoblju djelovanja tih škola na području Mjesne općine Motovun zrcali se zanos i romantičnost, odlučnost i hrabrost hrvatske intelektualne i političke elite da ustraje u podizanju svojih škola kao snažnoga bastiona u očuvanju hrvatskoga identiteta.

U uvjetima kada se činilo da su istarski Hrvati Motovunštine, uostalom kao i njihovi sunarodnjaci iz drugih dijelova Istre, osuđeni na „prirodni proces“ talijanizacije, pri čemu su upravo škole trebale odigrati ključnu ulogu, progovorio je ponos i dostojanstvo *šćava*. Taj ponos očitovao se podizanju škola. U uvjetima materijalne oskudice motovunski je Hrvat bio svjestan da je osim kruha i ruha dužan svojim potomcima dati i knjigu u ruke te ih opismeniti kako ne bi bili podložni stranim utjecajima i manipulacijama.

Le scuole croate nella zona del Comune locale di Montona 1869 – 1918

Riassunto

La situazione piuttosto precaria concernente le scuole popolari croate nel Comune locale di Montona riportata sulle pagine di *Naša sloga* nel 1890, era migliorata sensibilmente poco prima dello scoppio della Prima guerra mondiale, ovvero 20 anni dopo i riferimenti di tale rivista. Infatti, al momento dell'esposizione delle "lagne" in *Naša sloga* esisteva un'unica scuola popolare, e per di più ausiliaria, a Montreo. All'inizio del secolo erano state aperte le scuole ausiliarie a Caroiba e Raccotole, mentre nel 1912 viene aperta a Mocibobi la prima scuola popolare pubblica per Caroiba e Raccotole. L'anno precedente era stata aperta la scuola popolare pubblica a Novacco di Montona. Se a queste aggiungiamo le scuole della Confraternita di San Cirillo e Metodjo a Sovischine e Caldier e probabilmente quella di Lazze presso Caldier, allora arriviamo al dato che in sei di complessivamente nove comuni catastali del Comune locale di Montona esistevano scuole croate popolari, in tutti tranne quello di Montona, Bercaz e Zamasco. Mentre a Montona era attiva la scuola popolare pubblica italiana, a Bercaz era stata aperta la Scuola della Lega Nazionale mentre a Zamasco non esisteva una scuola, né croata né italiana.

La visibile spinta della scolarizzazione croata nel montonese all'inizio del XX secolo era stata una conseguenza del rafforzamento del movimento nazionale croato. Nonostante le numerose difficoltà, il movimento aveva creato una premessa organizzativa-materiale ed intellettuale-politica per l'opposizione ai propositi irredentisti italiani. Nella stessa misura in cui la fazione italiana era consapevole del ruolo che ricopriva la scuola nell'italianizzazione dei croati, quella croata era consapevole del significato della scuola e dell'alfabetizzazione nella conservazione della sua identità croata. Per questo motivo la lotta per le scuole era molto più di un proposito culturale-istruitivo. Nel breve periodo delle attività di queste scuole nella zona del Comune locale di Montona si rispecchiano l'entusiasmo e il romanticismo, la determinazione e il coraggio dell'élite intellettuale e politica croata nella persistenza di aprire scuole proprie quali solido bastione nella preservazione dell'identità croata.

In condizioni in cui pareva che i Croati istriani del montonese, come tra l'altro anche i loro connazionali delle altre regioni dell'Istria, fossero condannati al "processo naturale" dell'italianizzazione, in cui erano proprio le scuole a dover ricoprire il ruolo principale, si è manifestata la fierezza e la dignità degli *s'ciavi*. Tale fierezza si è manifestata nell'erezione di scuole. In condizioni di carenza materiale, il Croato montonese era consapevole che, oltre a pane e panni, aveva il dovere di dare in mano ai propri discendenti anche il libro, alfabetizzandoli per non essere soggetti agli influssi e alle manipolazioni straniere.

Croatian schools in the area of the Local Municipality of Motovun 1869 – 1918

Summary

A fairly bad condition of Croatian elementary schools in the Local Municipality of Motovun, presented on the pages of *Naša sloga* in 1890, was significantly improved before the outbreak of World War I, which was more than 20 years after the articles in the magazine were published. At the time of the "lament" in *Naša sloga* there was a single school in Muntrilj, and that was a branch public school. At the beginning of the century, branch schools in Karojba and Rakotule were opened, but were supplanted in 1912, when a public elementary school was opened in Močibobi for Karojba and Rakotule. A year earlier, a public elementary school in Motovunski Novaki was opened. The addition of the St. Cyril and Methodius schools in Sovičina and Kaldir, and most likely the one in Laze near Kaldir, brings the total to six cadastral municipalities with public schools out of the total of nine that comprised the Municipality of Motovun. Only Motovun proper, Brkač and Zamask were without a Croatian public school. Instead, there was an Italian public elementary school in Motovun, a Lega Nazionale school in Brkač, and Zamask did not have a school on its territory.

The distinctive ascent of Croatian education in the Motovun area at the beginning of the 20th century was brought about by the growing strength of the Croatian national movement. Despite a number of obstacles, the movement had created the organizational, material, intellectual, and political basis for a successful resistance against the Italian irredentist efforts. Both sides were equally aware of

the vital role that the schools played in the process of Italianisation or the defence against it. Therefore, the fight for schools was much more than just a cultural or educational matter. The relatively short period of activity of these schools in the Municipality of Motovun reflects the zeal, romanticism, determination, and courage of Croatian intellectual and political elites in their persistence to found schools as a bastion for the preservation of Croatian identity.

In an atmosphere that seemed to almost presage the eventual completion of the "natural process" of Italianisation of Istrian Croats in Motovun and the rest of Istria, a process in which the schools were supposed to play a key role, the pride and dignity of the Slavs appears to have awakened. This pride was evident by the constant building of schools. In times of material scarcity, Motovun Croats knew that, besides bread and clothing, they were obligated to provide their offspring with a book and make them literate in order to stop them from becoming susceptible to foreign influence and manipulation.